

- ¹³ Там само, арк. 54.
¹⁴ Там само, арк. 360–362.
¹⁵ Там само, арк. 358.
¹⁶ Там само.
¹⁷ Там само, арк. 137.
¹⁸ Там само, арк. 138.
¹⁹ Там само, арк. 41.
²⁰ Там само, арк. 29.
²¹ Інститут архівознавства НБУВ, ф. 354, оп. 1, спр. 124; спр. 128.
²² Там само, спр. 181, арк. 1.
²³ Там само, спр. 170, арк. 1.
²⁴ Там само, спр. 183, арк. 1.
²⁵ Там само, спр. 170, арк. 1, 2.
²⁶ Там само, спр. 170, арк. 3.
²⁷ Там само, спр. 170, арк. 4, 5.
²⁸ Там само, спр. 185, арк. 1.
²⁹ Там само, спр. 178.
³⁰ Там само, спр. 178, арк. 2.
³¹ Там само, спр. 90.
³² Там само, спр. 175, арк. 1–2.
³³ Там само, арк. 3.
³⁴ Там само, спр. 93.
³⁵ *Полянский Ф. Я.* Очерки социально-экономической политики цехов в городах Западной Европы XIII–XV вв. / Ин-т экономики АН СССР; Отв. ред. акад. С. Г. Струмилин. – М., 1952. – 273 с.
³⁶ Інститут архівознавства НБУВ, ф. 354, оп. 1, спр. 124; спр. 77.
³⁷ Там само, спр. 85–87.
³⁸ Там само, спр. 89.
³⁹ Там само, спр. 187.
⁴⁰ Інститут рукопису НБУВ, ф. 70, № 813, арк. 1
⁴¹ Галузевий державний архів Служби безпеки України, спр. 50021 фп, арк. 364.
⁴² Там само.

Микола Крячок

МАЛОВІДОМИЙ АВТОГРАФ ІЗ ПУБЛІЦИСТИКИ ІВАНА ФРАНКА

У відомій «Енциклопедії українознавства» Івана Франка охарактеризовано так: «письм[енник], поруч Шевченка один з найвизначніших духовних провідників України, вчений, гром[адсько]-політ[ичний] діяч, публіцист»¹.

«Вийшов він із простих людей, але ніколи не забував того, що він «мужицька дитина» і через те повинен помагати простим людям, показувати їм стежку до світла, добра та кращого життя» – писав про нього український літературознавець Сергій Єфремов у невеличкій книжечці «Іван Франко»². Вона з'явилася друком у Петрограді під опікою «Благотворительного общества издания общепользных и дешёвых книг» у 1916 р. і мала всього 48 сторінок, коштувала дешево. Отже, була доступною не лише членам цього товариства, а й широкому загалу незаможних³. Любов письменника до простих людей автор проілюстрував такими рядками із його поезії:

«Люде, люде! Я ваш брат,
 Я для вас рад жити,
 Серця свого кров'ю рад
 Ваше горе змити»⁴.

Будучи пов'язаним своїм життям з Галичиною, І. Я. Франко багато публіцистичних праць присвятив питанням економічного розвитку цього краю, що розв'язувалися австрійським урядом не на користь українського люду, передусім селянства. У Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України зберігся малодосліджений автограф статті Івана Яковича. Вона є єдиною справою в його особовому фондї (№ 507). Автограф уміщено в обкладинку, оформлену машино-

писом. Справу названо так: «Рукопись статьи Ивана Франко “Земельная собственность в Галиции – П. Проекты реформ, 14 февраля 1915 г.”» А дещо нижче після зазначення обсягу справи («На 14 листах») указано її місце друку: «Статья опубликована в журнале “Украинская жизнь” № 1 за 1915 г.»⁵.

Отже, в справі, як зазначено на її обкладинці, зберігся автограф тільки другої частини («Проекты реформ») названої статті.

Інформація в заголовку справи щодо друку статті є дещо неточною. У першому номері економічного, науково-літературного і суспільно-політичного журналу «Украинская жизнь» за 1915 р., що виходив у м. Москві російською мовою, лише започатковано її друк. Повністю статтю «доктора Ивана Франко “Земельная собственность в Галиции (Из истории землевладения Галиции)”» надруковано в згаданім журналі в номерах 1, 2, 5, 6–7 за вказаний рік.

Досліджуючи мовні аспекти вказаної статті, пригадалися зауваження письменника Р. Горака, що загалом торкалися друкування творів І. Я. Франка. «Важко повірити, – наголошував він, – що ті твори І. Франка, які сьогодні складають золотий фонд української літератури, були спочатку написані аж ніяк не українською мовою. І. Я. Франко вимушений був це робити з метою доступу в видання, що виходили з друку іншими мовами»⁶. Доказовою також є думка і глибокого дослідника франкової творчої спадщини Дмитра Павличка: «Франко [...] з усіх наших літераторів найбільше українською мовою написав і досконало знав її рокотливі му-

VI. Персоналії

зикальні властивості»⁷. Інформуючи читачів, редакція на обкладинці першого номера свого часопису зазначила: «В течение 1915 г. в “Украинской жизни” будет помещен целый ряд статей, посвященных Галиции и Буковине, национально-политическим отношениям в них, характеристик культурно-просветительных организаций, характеристик украинско-галицких писателей и экономической жизни края».

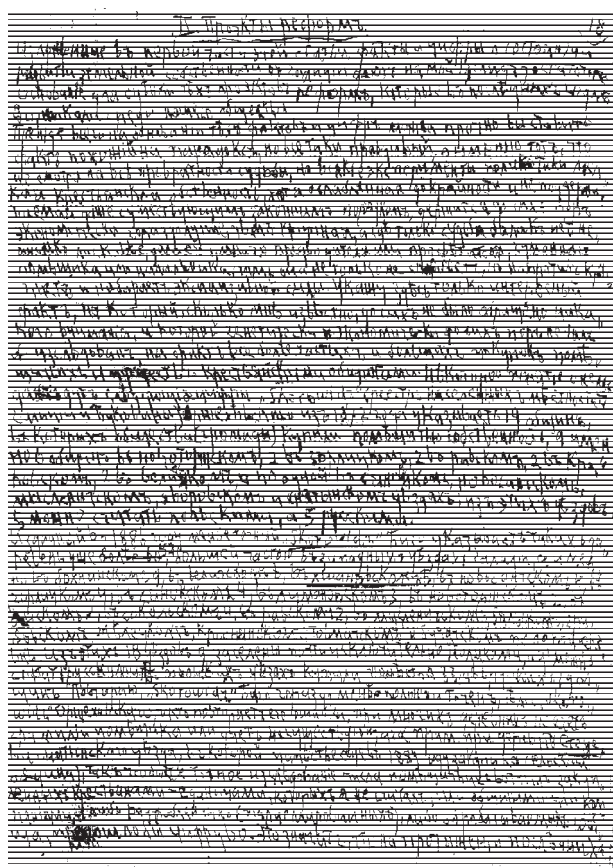
І. Я. Франко розпочав свою статтю, перша частина якої мала назву «Цифры и факты», й автограф якої, очевидно, не зберігся, з поясненням щодо написання і друку її: «Настоящая статья была написана ещё в начале 1887 г. на польском языке и напечатана тогда же в польском журнале «Przegląd Społeczny» (т. III, стор. 21–35 и 5), издававшимся в продолжение 1886 и 1887 годов Болеславом Вислоухом во Львове. В то время она прошла никем не замеченной и только в июне 1913 г. я перевёл её на украинский язык и напечатал в первом томе собрания моих политических статей, писанных на польском и немецком языках в продолжение почти 30 лет, начиная с 1886 и до настоящего 1914 года, под заглавием «В наймах у сусідів». Первый том этого собрания, вмещающий 45 статей, написанных на польском языке в годах с 1886 по 1890 включительно, и одну на украинском языке в 1887 г. и перепечатанную из газеты «Діло», напечатан в продолжение – второй половины 1913 года и до октября 1914 года и до сих пор не выпущен в продажу в следствии происшедшей в это время русской оккупации Восточной Галиции и почти полного застоя книжной продукции и торговли, особенно на украинском языке, считаю не лишним передать эту статью в моем переводе на русский язык широкой русской публике, потому что она хотя устарела в отношении приведенных в ней цифр и фактов, но не устарела в отношении своего идейного построения и социологической конструкции.

Львов, 2/15 декабрь 1914»⁸

Отже, переклад статті на російську мову І. Я. Франко зробив у грудні 1914 р.

Про це, зокрема в рукописі перекладу, зазначалося так: «Писал во Львове во днях 2–14 декабря 1914. Д-р Иван Франко»⁹.

Стаття мала важливе значення. В ній, зокрема в другій частині, про автограф якої йдеться, вчений писав: «Изложенные в первой части этой статьи факты и цифры о состоянии и развитии собственности в Галиции дают на мой взгляд достаточно оснований для оценки тех проектов реформ, которые в последние годы возникли среди нашего общества», а дещо нижче він наводить «эконо-

Фрагмент автографу статті І. Франка
(ЦДАМЛМ України (ф. 507))

мический фокус, по которому стоимость крупной собственности вписывалась ниже сумм, полученных на неё займов, и посредством которого почти полтора миллиона земельного налога ежегодно взвалена на мелкую собственность, выше того, что ей следовало уплатить»¹⁰. Отже, письменник став на захист інтересів дрібного виробника.

Розглядаючи економічні твори І. Я. Франка через призму бачення 90-х рр. ХХ ст. (в т. ч. й названу статтю), доктор економічних наук, С. М. Злупко наголошував, що надзвичайно цінним моментом в економічній концепції вченого є обґрунтування співвідношення матеріального і духовного, економічного і політичного у суспільному поступі нації¹¹.

Досліджуваний автограф має пізнавальну значимість не лише через виклад світоглядних позицій автора, а й становить певний інтерес для текстологів-франкознавців. Адже почерк документа віддзеркалює важкий фізичний стан ученого в період перекладу статті на російську мову. Текст рукопису подано своєрідно, прямими літерами, без ознак, властивих скоропису, чітким добре читабельним почерком. Річ у тім, що І. Я. Франко виконував переклад після тяжкої недуги паралізова-

VI. Персоналії

ною рукою. Розповідаючи з часом про свої біди, він у листі до Ульяни Кравченко від 9 січня 1916 р. зазначав: «Пишу левой рукой, видите, как каждую букву отдельно: хотя и медленно идет, но предпочитаю писать сам, нежели диктовать, что вынужден был делать несколько лет после смерти сына»¹².

Внаслідок непосильної праці і постійного нервового напруження І. Я. Франко ще в кінці квітня 1908 р. захворів розладом нервової системи. Вдалися взнаки й три арешти та сирі підвали в'язниці, в якій письменник провів майже два роки.

Він лікувався в Хорватії та санаторії Світоговських у Львові. Все ж, з роками хвороба прогресувала: пальці рук залишилися паралізованими. То ж з великими труднощами, затискуючи в руці олівцець, він дуже повільно виводив хворою рукою літери, схожі на друковані.

Цей період був чи не найтяжчим у його житті. Трапилось так, що на схилі літ письменник залишився цілком самотнім. Андрій, найстарший син, помер. Надзвичайно тяжка втрата негативно вплинула як на батька, так і на матір. Антоніна Тригубова, рідна сестра дружини І. Я. Франка, пригадувала: «Сестра не знесла цього горя, захворіла на нерви і 6/XII 1914 р. Франко віддав її до закладу божевільних у Кульпарків, де вона пробула чотири роки, так що навіть і не йшла за труною товариша свого життя – свого чоловіка»¹³. В останні роки життя батьку нічим не міг допомогти і син Петро, бо перебував в армії. Він командував сотнею в УГА. П. І. Франко, як стало відомо з нових досліджень, загинув згодом трагічно від рук енкаведистів¹⁴. Взимку 1914–1915 рр. письменник захворів на запалення легенів: кімнати у власному будинку, де він жив, опалювались погано. Доглядала його вдова Зигмундовська, яка переїхала в будинок Івана Яковича із своїми дітьми¹⁵.

У ці роки І. Я. Франко потерпав і від матеріальних нестатків. Один з номерів журналу «Украинская жизнь» зазначав «И. Франко, известный украинский ученый и писатель, в связи с событиями в Галичине очутился в очень тяжелом положении. Лишенный возможности заработка, благодаря закрытию научных украинских изданий Общества имени Шевченко во Львове, украинский писатель испытывает большую нужду»¹⁶. Журнал повідомляв також, що Літературний фонд м. Петрограда звернувся до своїх членів з проханням взяти активну участь у допомозі українському письменнику. В цей же час на Московсько-Київсько-Воронезькій залізниці проводився збір коштів за підписним листом для утворення фонду імені Івана Франка. Свідченням цього є, зокрема, список заарештованих осіб, долучений до одного з жан-

дарських повідомлень, що збереглося у фонді Департаменту поліції¹⁷. Щоб допомогти митцю матеріально і морально, вчені Львова ініціювали у 1915 р. клопотання до Шведської академії наук про присудження І. Франкові Нобелівської премії¹⁸. Проте здійснити це не судилось. 28 травня 1916 р. о 16 годині Іван Якович ступив за межі людського життя.

Повертаючись до розгляду автографа статті «Земельная собственность в Галиции», цікаво також довідатись, хто зберіг цей рідкісний документ та передав до державного сховища? Шляхи пошуку привели автора цієї публікації до справи фонду вченого, в якій відклалися облікові документи фонду. На підставі цих документів вдалось встановити: до ЦДАМЛМ України автограф І. Я. Франка потрапив із ЦДІА УРСР у м. Києві за актом № 10/4, складеним згідно з розпорядженням Архівного управління при Раді Міністрів УРСР від 28 лютого 1974 р. У довідці № 1, долученій до документів у справу фонду історичним архівом 24 лютого 1966 р., також зазначено: «При звірці облікової документації встановлено, що ф. 1398 (під цим номером зберігався фонд І. Я. Франка в цьому архіві – М. К.) надійшов у 1944 р.» Від кого потрапив цей документ в архів, тут не вказано. Закінчено довідку такими відомостями: «в 1956 р. фонд упорядкований, складений опис, до якого внесено 1 од. зб.». Отже, завдяки невідомому фондоутворювачу та архівістам зберігся досі маловідомий автограф статті вченого, який ще не раз привертатиме увагу дослідників.

Аналіз творчого доробку І. Я. Франка, що передбачив свого часу «Вірю в силу духа», є й нині на часі у поступальній ході українського народу.

¹ Енциклопедія українознавства: Т. 9. Перевидання в Україні. – Л., 2000. – С. 3525.

² *Єфремов С.* Іван Франко. – Петроград, 1916. – С. 5.

³ На обкладинці книжки зазначено, що за час видавничої діяльності «Благодійне товариство» з 1899 по 1 січ. 1916 р. видало понад 850 тис. прим. різних книжок, продало більше 450 тис. книжок та безкоштовно пороздавало до 90 тис. прим., а всього розповсюдило межі людей понад півмільйона корисних книжок. Тут же вказано адреси книжкових магазинів товариства в Петрограді, Києві, Полтаві, Харкові, Кременчуці, Катеринодарі, Охтирці.

⁴ *Єфремов С.* Іван Франко... – С. 39.

⁵ ЦДАМЛМ України, ф. 507, оп. 1, спр. 1.

⁶ *Горак Роман.* Іти в одному ряду. 148 років від дня народження Івана Франка // Літературна Україна. – 2004. – 2 верес.

⁷ *Павличко Дмитро.* Заповідь пророка // Літературна Україна. – 2006. – 27 квіт.

⁸ Украинская жизнь. – М., 1915. – № 1. – С. 27.

⁹ ЦДАМЛМ України, ф. 507, оп. 1, спр. 1, арк. 14.

VI. Персоналії

---

¹⁰ Там само, арк. 1, 3.

¹¹ Злупко С. М. Іван Франко – економіст. – Л.: Слово, 1992. – С. 198.

¹² Франко І. Я. Твори в двадцяти томах. – К., 1956. – Т. XX. – С. 626.

¹³ Трегубова Антоніна. Дещо з життя Ольги Франкової // Спогади про Івана Франка. – К., 1981. – С. 152.

¹⁴ Лупій Олесь. Повернення з пекла // Літературна Україна. – 2006. – 9 лют.

¹⁵ Бас І. І., Каспрук А. А. Іван Франко. Життєвий і творчий шлях. – К., 1983. – С. 430.

¹⁶ Украинская жизнь. – М., 1914. – № 11–12. – С. 97–98.

¹⁷ Ці відомості подано за книгою: Бас І. І., Каспрук А. А. Іван Франко. Життєвий і творчий шлях. – С. 431, з посиланням на колишній ЦДАЖР СРСР, ф. 201, оп. 16, спр. 235, арк. 163.

¹⁸ Українське слово. – Л., 1915. – 18 груд.